

Mirela-Ioana BORCHIN
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

Rimele rare în poezia lui Eugen Dorcescu

Abstract: (Rare rhymes in Eugen Dorcescu's poetry) The paper entitled *Rare rhymes in Eugen Dorcescu's poetry* aims to prove the special role of surprising morphological combinations, occurring in rhyme contexts, of increasing the power of suggestion in expressing the poetic idea. The couple of words that make the rhyme associates the significance of sounds with meaning and aesthetic sense. These entities interfere, since the rhyme reveals and underlies the poem's message. As products of creativity, giving the impression of spontaneity, rare rhymes are met, especially in Eugen Dorcescu's unconventional poems. For instance, the following combinations occur in rhyme contexts: a verb and a proper noun, name of God („Mă rog, nădăjduiesc să-L vezi./ să ai/ Păstor și-Ocrotitor pe El *Shaddai*”; „Grădina din care culegem, din/ care *prânzim*./ Grădina sădită cu minunile Tale./ Yah *Elohim*”); an interjection and a personal pronoun, symbol of God („fânul/ răsfirat de/ zefirul *hai-hui*./ fânul pur, ne-nceput./ pe al cărui covor/ mi s-a părut/ a zări./ când și când./ urma *Lui*”); a personal pronoun, linked to an imperative and a noun, with a definite article („Strănge-le!”/ Și le strâng, și le pierd./ și le pierd, și le strâng./ odată cu vinul înnebunitor, înspumat./ cum e sângele”); a personal pronoun with a noun („Cea care mă așteaptă ești tot tu./ În zarea ta de siluetă *gnu*”); an adjective and a proper noun, name of a mythical character („în bezna/ *complice*./ Acolo, te strig și-mi/ răspunzi./ Acolo-mi răspunzi/ când te strig:/ *Euridice!*/ *E-u-ri-di-ce!*”); a preposition and a pronoun, a preposition and a noun, respectively („Orice se-ntâmplă-i numai pentru a/ Te desena mai clar. E numai *pentru*/ A decupa în vid făptura *ta*./ Un cerc sporind întruna către *centru*”) etc. The surprising synthesis musicality - meaning is very clear in the case of rare rhymes. Otherwise, if the meaning is feeble, the strange, exotic, metaphysical sonorities etc. would remain simple experiments.

Keywords: rare rhymes, semantic effect, sonority, morphological combinations, synthesis of meanings

Rezumat: Lucrarea intitulată *Rimele rare în poezia lui Eugen Dorcescu* are ca finalitate demonstrarea rolului unor combinații morfologice inedite, ocurente în poziție de rimă, de a spori, prin efectul de surpriză, expresivitatea ideii poetice. Cuplul rimic astfel constituit asociază semnificația sonoră cu sensul lexical și sensul estetic, cu atât mai mult, cu cât, cel mai adesea, la rimă se concentrează și se revelează mesajul. Ca produse ale inventivității, degajând impresia de spontaneitate, rimele rare se întâlnesc, la Eugen Dorcescu, mai frecvent, în poeziile cu formă neconvențională. De exemplu, figurează în poziție de rimă: un verb și un substantiv propriu, nume al Divinității („Mă rog, nădăjduiesc să-L vezi./ să ai/ Păstor și-Ocrotitor pe El *Shaddai*”; „Grădina din care culegem, din/ care *prânzim*./ Grădina sădită cu minunile Tale./ Yah *Elohim*”); o interjecție și un pronume personal, care, prin simbolizare, evocă Divinitatea („fânul/ răsfirat de/ zefirul *hai-hui*./ fânul pur, ne-nceput./ pe al cărui covor/ mi s-a părut/ a zări./ când și când./ urma *Lui*”); un pronume personal, formă neaccentuată, legată de un verb la imperativ, într-o rimă la distanță cu un substantiv articulat enclitic („Strănge-le!”/ Și le strâng, și le pierd./ și le pierd, și le strâng./ odată cu vinul înnebunitor, înspumat./ cum e sângele”); un pronume personal cu un substantiv cu valoare adjectivală („Cea care mă așteaptă ești tot tu./ În zarea ta de siluetă *gnu*”); un adjectiv și un substantiv propriu, nume de personaj mitic („în bezna/ *complice*./ Acolo, te strig și-mi/ răspunzi./ Acolo-mi răspunzi/ când te strig:/ *Euridice!*/ *E-u-ri-di-ce!*”); o prepoziție și o formă pronominală, respectiv o prepoziție și un substantiv, în rimă încrucișată („Orice se-ntâmplă-i numai pentru a/ Te desena mai clar. E numai *pentru*/ A decupa în vid făptura *ta*./ Un cerc sporind întruna către *centru*”) etc. Sinteza surprinzătoare muzicalitate - sens este foarte vizibilă în cazul rimelor rare, unde, fără suportul sensului, sonoritățile stranii, exotice, livrești, metafizice etc. ar rămâne simple performanțe artisanale.

Cuvinte-cheie: rime rare, efect semantic, sonoritate, combinații morfologice, sinteză de sensuri

Într-o epocă în care se cultivă sporadic poezia în tiparele clasice, un studiu despre *rîma rară* din creația unui poet contemporan, pentru care acest fenomen prozodic nu este un scop în sine, ci unul dintre variatele mijloace de realizare a expresivității, poate părea lipsit de relevanță. Însă, în opinia noastră, ipoteza de la care pornim, și anume aceea că rîma rară constituie, în cazul lui Eugen Dorcescu, o componentă a unei strategii retorice, poetul încărcând această zonă de reliefare, deopotrivă sonoră și semantică, pe care i-o oferă structurile ontologice ale poeziei, cu semnificații metaforice și simbolice referitoare la zonele spirituale în care eul liric își caută sinele – „ființa din fața Ființei” – justifică aprofundarea cercetării textului dorcescian și dintr-o asemenea perspectivă.

Rimele rare sunt locul, greu accesibil, rezervat unor semne poetice percutante, care transmit idei poetice la fel de rare precum combinațiile semiotice. Efectul de surpriză pe care îl au asupra destinatarului combinațiile semiotice ocurente în structura specifică a rimei rare este suscitată atât de imprezicitabilitatea textualizării, cât și de valorizarea ideologică și estetică a elementelor implicate în construcția amprentată de creator. De aceea, considerăm că analiza rimelor rare din poezia lui Eugen Dorcescu dovedește, și din această punctuală perspectivă prozodică, nivelul performanței artistice la care a ajuns binecunoscutul scriitor timișorean, pe fondul unei culturi umaniste vaste, pluri- și transdisciplinare, și al unei experiențe redutabile a poeziei.

Departat de a fi pur formală, urmărind îndeosebi descoperirea resorturilor retorice ale rimelor rare, investigația noastră se aplică unui corpus reprezentativ, care acoperă cinci decenii de creație lirică, cuprinzând două antologii *ne varietur – Biblice*¹ și *Nirvana. Cea mai frumoasă poezie*² –, precum și cel mai recent volum de versuri al lui Eugen Dorcescu, apărut chiar în 2017 și intitulat *Elegiile de la Carani*³. În vederea simplificării referințelor, vom folosi în acest articol următoarele sigle: *B* pentru *Biblice*, *N* pentru *Nirvana. Cea mai frumoasă poezie* și *E* pentru *Elegiile de la Carani*.

Conceptul de rîmă rară nu este clarificat în studiile românești de prozodie. În general, rîma rară este privită ca o figură sonoră, care dezvoltă aspectul metaforic sau simbolic al textului poetic, figură surprinzătoare datorită amalgamării, în cuplul rimic, a unor valențe semnificative nebănuite de cititor, fiindcă semnele-i constitutive nu sunt utilizate în limbajul comun cu accepțiunile din semioza poetică:

„Rîma rară nu se reazămă atât pe numărul fonemelor omofone ce o compun, cât, mai degrabă, pe originalitatea soluției aflate, pe neașteptata împerechere de acorduri, care, în mod logic, n-au nicio legătură în limbajul obișnuit, dar devin legate inseparabil în poezie. Arta poetului constă tocmai în sudarea acestor acorduri neașteptate, ea cere o mare fantezie și se sprijină, în primul rând, pe o extremă diferențiere semantică a celor două cuvinte rîmale (este punctul terminus al diferenței semantice a celor două cuvinte)” (Bordeianu 1974, 246)⁴.

1. Timișoara, Ed. Marineasa, 2003.

2. Timișoara, Ed. Eurostampa, 2015.

3. Timișoara, Ed. Mirton, 2017.

4. Vezi și Olimpia Berca, *Poetici românești*, Ed. Facla, 1976; Mirela-Ioana Borchin, *Primăvara elegiei*, Timișoara, Ed. Mirton, 2017; Mihai Dinu, *Ritm și rîmă în poezia românească*, București, Ed. Cartea Românească, 1986; Maria Foarță, *În căutarea retoricii pierdute*, Timișoara, EUVT, 2018; I. Funeriu, *Versificația românească*, Timișoara, Ed. Facla, 1980; Ecaterina Mihăilă, *Textul poetic. Perspectivă teoretică și modele generative*, București, Ed. Eminescu, 1995.

Ca să reducem, considerabil, aria de investigație, la nivelul unui obiect de cercetare adecvat unui studiu publicabil într-un volum de comunicări, vom aborda rimele rare din corpusul menționat, aplicând constrângeri drastice ariei de incidență a conceptului de rimă rară. Pentru stabilirea condițiilor de actualizare a unei rime rare, ne-am orientat atât în funcție de definițiile mai mult sau mai puțin vagi ale termenului, cât și după exemplele furnizate în sprijinul definiției – în exclusivitate ilustrații ale unor versuri cu rime în care figurează un substantiv propriu.

Astfel, pentru identificarea rimelor rare, am ținut cont de două particularități morfosemantice ale cuvintelor-rimă, și anume: ocurența a cel puțin unui substantiv propriu (asimilând acestei clase și formele pronominale referitoare la divinitate și scrise cu inițiale majuscule), respectiv ecartul semantic dintre lexemele ale căror secvențe finale rimează, indiferent în ce mod (vezi Bordeianu 1974, 213-247; Funeriu 1980, 101-121).

Linia directoare a cercetării a fost determinată de finalitatea descoperirii procedeelelor prin care Eugen Dorcescu exploatează rima rară ca să genereze, în chingile textului poetic clasic, valoarea comunicațională proiectată, activând, simultan, funcțiile retorice, stilistice și estetice ale limbajului poetic.

De pildă, rimele în care se propune o relație de cvasi-identificare între enunțiatorul, desemnat de pronumele personal *eu*, marcă forte a eului liric, și simboluri culturale universale:

v. „eu/ Orfeu”: „În lumea iluzorie, și eu/ Am rătăcit. Asemeni lui *Orfeu*... ”
(*Epilog*, în *B*); sau „Arheu/ eu”: „În căutarea marelui *Arheu*./ Cel care mă vânează sunt tot *eu*” (în *E*, 4).

În asemenea contexte, eul liric își asumă un statut și un destin, în sfera poeziei, a lirismului mitic, respectiv în șirul avatarilor, care aparțin, ca și el, aceluiași arheu. Scrierea cu majusculă a lexemului *Arheu* comportă o lecțiune mai complicată. Arheul este o proiecție prototipică, matricială, a avatarilor cu care coabitează subiectul poetic. Marele Arheu ar fi, în poezia lui Eugen Dorcescu, entitatea supremă, cea din care descind toți cei ce populează ființa metafizică a eului liric. Până la învestirea simbolică a Arheului cu atributele unei divinități infinite, atotputernice, creatoare, nu mai e decât un pas. Prin asocieri de acest fel, eul liric se valorizează, înscriindu-se într-un proces amplu, concret, de ascensiune spirituală, implicit morală, a cărui revelație o are și o mărturisește într-un poem, ce, nu întâmplător, debutează cu rima rară „eu/ Dumnezeu”:

„Din când în când, în mine însumi, *eu*
Mi-L amintesc, subit, pe *Dumnezeu*.
O clipă (Vai, ce clipă!) umblu iar
În lumi fără de vreme și hotar,
În lumea tuturor, și-a nimănui,
În, nevăzută, concretețea Lui”
(2000, 8 în *N*).

Asemenea texte comunică între ele, susțin, prin punți de mare finețe, unitatea viziunii poetului asupra creației ca act de neconținută slujire a Celui Etern și, în același timp, de neostoită căutare a sinelui și a ascendenței metafizice. Situate la limita dintre

estetica barocă și cea romantică, versurile despre slujirea, până la sacrificiul absolut, a Împăratului divin, plasate în finalul *E*, încheie un traseu simbolic, deopotrivă poetic și existențial:

„Împăratul/de-a latul”: „Așa se pierde el spre Împăratul/ Pe care-o viață-ntrea-gă L-a slujit./ Frumos și pur. Și mult prea fericit./ O rană-i taie inima *de-a latul*” (*Ioanitul*, în *E*).

Selecția lexemelor, antrenate în rime rare, din sfera unor renumite și, de aceea, ușor recunoscutibile, culturile se sprijină pe naturalețea cu care stihuieste un poet al cărui model călăuzitor au fost cărțile poetice și sapiențiale ale *Bibliei*, scrise pe înțelesul tuturor. Poezia lui Eugen Dorcescu nu este religioasă, dar autorul ei e creștin și se simte dator să își slujească, cu darul său de har, Creatorul. În consecință, ne-a oferit posibilitatea de a extrage din structurile semnificative originare, mult mai ample, pentru a le transpune în tiparele, mai rigide, ale textului științific, numeroase rime rare care conțin simboluri de natură religioasă. În reconfigurarea metatextuală, răzbate încă un impresionant suflu creator, solemn și vibrant, grație căruia se articulează un vast tablou al simbolurilor biblice, accesat printr-un limbaj poetic limpede și tranșant, independent de orice încorsetare cultică. Prezentarea acestor simboluri într-o sinteză ad-hoc indică sursele elocvenței și ale reverberațiilor unui mesaj liric unitar, cuprinzând:

a) referințe la divinitate: „presus/ Iisus”: „... Căci, mai *presus*/ De vorba noastră vană și firavă./ Resimt Cuvântul răstignit în slavă/ Și-mpurpurat pe crucea lui *Iisus*” (*Epilog*, în *B*); „să ai/ El Shaddai”: „Mă rog, nădăjduiesc/ să-L vezi, să *ai*/ Păstor și-Ocrotitor pe *El Shaddai*” (*Nirvana 3*, în *N*); „dorim/ Yah Elohim”: „Dar, în ceoasa noastră frământare./ Probabil ce nu trebuie *dorim*./ Nimic n-aștept, de fapt, *Yah Elohim!*!/ Tu-mi ești și fericire, și uitare...” (*Cronică 2*, în *N*); „Sfântul Duh/ puf”: „Pe-alee-n fața mea – un porumbel./ Descins din albaștrimi, ca *Sfântul Duh*./ Un mesager de raze și de *puf*./ Chemându-mă, din lume, către El” (*Cronică 41*, în *N*).

b) referințe pronominale la divinitate, devenite simboluri ale acesteia, grație scrierii lor cu majuscule: „nu-i/ Lui”, rimă compusă: „Într-adevăr, în lume nimeni *nu-i*/ Îndestulat decât prin vrerea *Lui*” (*Ecclesiastul*, în *B*) v. și *hai-hui/ Lui*: „fânul/ răsfirat de/ zefirul *hai-hui*, /fânul pur, ne-nceput/ pe al cărui covor/ mi s-a părut/ a zări,/când și când,/urma *Lui*” (*Sub cerul Genezei 1*, în *N*); „bine/ necine/ Tine”: „Era mult, mult mai *bine*/ să rămân un grăunte de vid, un/ grăunte de duh ne-ntrupat, un *necine*./ Numai atunci aș fi fost ce/ nu sunt./ numai atunci aș fi fost doar cu *Tine*” (*Sfârșit de veac 2*, în *N*); „fel/ El”: „Și cei ce-l populează sunt la *fel*:/ O-nchipuire tragică și goală./ Dacă nu-i umple seva ideală/ A Celui ce trăiește doar prin *El*” (*Cronică 11*, în *N*)⁵;

c) referințe la personaje biblice: „Ha’adham /Miriam”: „Sunt singur ca-n deșert în plină stradă/ Sunt omul de cenușă. *Ha’adham!*/ Calc pe obrazul biete *Miriam*/ Desfigurat de lepră și zăpadă” (*Cronică 23*, în *N*); „zenitul/ Ilie Tișbitul”: „Alegăm sub/ norul teribil ce cuprinde/ *zenitul*./ Alegăm, rătăciți, căutând, prin/ tenebrele ploii, pe/ *Ilie Tișbitul*” (*Abaddon 2*, în *N*); v. și situațiile în care *Abaddon* este utilizat, în

5. El este omonim cu substantivul propriu *El*, care reprezintă unul dintre numele folosite pentru Dumnezeu în *Biblie*. Se consideră că *El* este forma simplă a lui Elohim. Referințe biblice: *Exodul 15, 2; Numerii 23, 22; Deuteronomul 7, 9*.

mod repetat, într-un cvasi-leitmotiv, de extraordinară forță expresivă („Mai bine plec. Și n-o să mai revin/ Spre tristul colț de lume în declin./ Ce plânge lent, cu lacrimi de gudron.// *Adâncul. Nimicirea. Abaddon* (Abaddon 12, în N); „Dar nu e cu puțință. Deocamdată/ Menajeria spatele ne-arată./ Ne râde-n nas cu botul ei poltron.// *Adâncul. Nimicirea. Abaddon*” (Abaddon 24, în N); „Aștept un semn? Doar crivățul dă zvon/ Din miazănoapte – negrul său amvon.// *Adâncul. Nimicirea. Abaddon*” (Abaddon 29, în N).

d) referințe la toposuri biblice: „plaiului/ Raiului”: „Mâinile Domnului./ verzi, străvezii./ mângâie-ntinderea/ *plaiului*.// Astfel încep./ zi de zi./ diminețile *Raiului*” (*Sub cerul Genezei* 6, în N); „fad/ Iad”: „Ne-amestecăm cu ierburi și cu câini./ Simțim pământ în gură și pe mâini./ Pământ și fum. Și-un gust defunct și *fad*.// Nu spre Eden cădem. Ci către *Iad* (*Sfârșit de veac* 7, în N); „vis/ Paradis”: „Dar iată, ca o molimă, pătrunde/ Coșmarul și pe insula din *vis*.// Ocupă retractilul *Paradis*/ Și n-avem loc în univers niciunde” (*Cronică* 4, în N); „eternul/ Infernul”: „Am căutat cu teamă spre *eternul*/ Ochi arzător, spre limpedele soare./ După-amiaza clară de ianuarie/ Se-aseamnă dramatic cu *Infernul*” (*Cronică* 6, în N).

e) referințe la cataclisme și prorociri biblice: „strop/ Potop”: „Asculți în noapte ploaia la fereastră./ Cum cade, cum se-adună strop cu *strop*.// Asculți în noapte biblicul *Potop*.// Reiterat, subtil, în vremea noastră (*Cronică* 41, în N); „eclipsă/ Apocalipsă”: „Încât, sătul de idoli și eroi/ (Eroi când în prim-plan, când în *eclipsă*).// Pun jos condeiu laic. Scrieți voi!// Ne revedem după *Apocalipsă*” (*Epilog*, în B); „Călătorim de-a valma, sub *elipsa*/ Și țepii duri ai aștrilor de fier./ Și iată-n zare primul Cavaler/ A răsărit, vestind *Apocalipsa*!” (*Cronica* 26, în N); „clipsul/ Apocalipsul” („Cu câtă grijă-și piaptână nisipul,/ cătând, prin scoici, inelul, rujul, *clipsul*...// Se-apropie-un dîneu: *Apocalipsul*!” (*Omul de cenușă* 5 în N);

f) referințe la geografia/istoria biblică: „tron/ Sion”: „E Sfântul de pe-al cerurilor *tron*...// O, de-ar veni salvarea din *Sion*!” (*Psalmul* 14, în B); „Șeol/ stol”: „Tu sufletul mi-ai smuls de la Șeol./ Piciorul mi-ai ferit de-a morții trapă./ Departe m-ai ținut de sumbrul *stol*” (*Psalmul* 30, în B); „Israel/.../țel/ fel/.../ el// Ierusalim /.../ viețuim/ Elohim”: „Eu rege am fost cândva în *Israel*.// Eu, Qoheleth, cândva-n *Ierusalim*.// Și am hrănit în inimă un țel:// Să-ncerc a înțelege în vreun *fel*/ Această lume-n care *viețuim*/ (Un chin cumplit, pe care *Elohim*/ Ni-l dă, să ne strivească întru *el*)” (*Ecclesiastul*, în B); „Tale/ a Plângerii Vale”: „Doamne./ tălpile munților/ sunt tălpile *Tale*.// Iată-mă, vin,/ pe o cărare/ de spini și pelin./ desenată-n a *Plângerii Vale*” (*Omul din oglindă* 10, în N).

Un alt câmp semantic extrem de persuasiv, construit cu subtilitate de către Eugen Dorcescu, este cel al mitologiei personale, care, aparent, oglindește un peisaj patriarhal, dar, în subtext, sugerează abisalitatea unei poezii a cărei universalitate semiotică este probată, deocamdată, de receptarea ei în spațiul îndepărtatei culturi hispanice (în Spania, Argentina și Mexic)⁶.

În maniera în care evocă, în rime rare, simboluri dintr-o mitologie universală („complice/ Euridice...”: „Acolo./ în noaptea cețoasă./ în bezna/ *complice*.// Acolo, te

6. „E mult timp de când Eugen Dorcescu a probat cu opera sa potențialul de universalitate al cuvântului poetic”. [...] În ce-l privește pe Eugen Dorcescu, m-am referit, cu alt prilej, în formularea lui Mario Luzi, la « dialectica dintre existență și esență », care, ca la alți poeți semnificativi ai vremii sale, marchează o operă străbătută mereu de proiectul transcendenței, un proiect unde nu este dificil a identifica urme foarte adânci ale literaturii spirituale a Occidentului” (Robayna 2017, 97-98).

strig și-mi/ răspunzi./ Acolo-mi răspunzi/ când te strig:/ *Euridice!*/ *E-u-ri-di-ce!*” – v. și „*Euridice/ E-u-ri-di-ce!*” – departe de a fi o rimă plată, ci mai degrabă emfatică, aducând și un plus de muzicalitate în relieful simbolică a personajului mitic – în *Elegiile de la Carani* 9, în *E*; v. *supra*: „eu/ Orfeu”) sau națională („eroi/ Litovoi”: „Sunt neam de cavaleri și/ de *eroi*./ Prea bine știu: mă trag din/ *Litovoi*” – *Nirvana* 30, în *N*), poetul aduce la lumină repere simbolice ale propriei mitologii, în special de natură umană („anu’/ Domnul/ Mircea Ciobanu”: „Căci există și-un abis de lumină, cum/ zicea, acu’-i anu’/(sau poate mai mult),/ iubitul meu prieten, mutat la *Domnul, Mircea Ciobanu*” – *Sfârșit de veac* 5, în *N*; „Rai/ Mihai”: „Între mama, întinsă-n/ sicriu,/ între noi, cei din jur,/ între lumea aceasta și/ *Rai*,/ acolo-n biserică,/ în momentele-acelea,/ se întrezărea,/ subțire, ascetic,/ pe un pedestal de/ cenușă,/ precuciosul preot *Mihai*” – *Elegiile de la Bad Hofgastein* 17, în *N*) sau geografică („Wasserfallgasse/ mătase”: „Într-o plimbare târzie/ pe *Wasserfallgasse*,/ am întâlnit-o pe mama,/ învelită-n a/ noștii *mătase*”. V. și „Eu, oprit ca un/ stâlpnic, pe/ *Wasserfallgasse*./ Ea-nvelită-n a/ morții *mătase*” – *Elegiile de la Bad Hofgastein* 23, în *N*; „cenușa/ Gomnușa/ scorușa... hotar/ Isar”: „Atât mai vrea: Să-i presărați *cenușa*/ Fie-ntr-un *Râu* subcarpatin, solar/ (În *Sohodol*, în *Ibru* sau *Gomnușa*),/ Fie-ntr-un râu ce curge-n alt *hotar*/ (Verzui ca spânzul, reavân ca *scorușa*)/ În *Gange*, *Mississippi*, în *Isar*...” – *Epilog*, în *N*; „golul/ *Sohodolul*”: „Joaca lor se/ desprinde din/ *golul*/ unde *Ache-i*/ totuna/ cu *Jaleșul*, *Ibrul* sau/ *Sohodolul*” – *Elegiile de la Bad Hofgastein* 25, în *N*).

Intențiile retorice ale autorului, pe acest segment al plăsmuirii (sau, pur și simplu, al ogîndirii?) unei mitologii personale, transpar, mai cu seamă, în furnizarea unor simbolizări suplimentare, marcate grafic în modul în care acest artificiu este admis de principiul simbolic din ortografia românească. Creații recurente, aceste semne rimice ar putea induce ideea unui manierism, pe care o combate motivanta implicare afectivă a autorului, îndeosebi atunci când le avansează, în poziție de rimă, sub un accent suplimentar:

„demult demult când *Râul* era *Râu*
nu curs de apă putred și molâu
când fânul unduia până la brâu”
(*cântec de călătorie* I, în *N*)

În planul simbolurilor umane, personajele cel mai bine evidențiate sunt *tatăl* și *mama*. Unicitatea lor este demonstrată de ocurența exclusivă a substantivelor în forma articulată enclitic, în volumele consacrate memoriei părinților poetului: *Moartea tatălui* (2005), respectiv, *Elegiile de la Bad Hofgastein* (2010). În abordarea părinților ca personaje simbolice, după ce referenții ies din domeniul perceptibilului și sunt imaginați în universul celest, saltul valorizator se produce prin raportarea tatălui la Dumnezeu Tatăl și a mamei la Mama lui Hristos, la Fecioara Maria. Ambele raportări se materializează artistic în imagini sublime, în care semantica simbolică se întâlnește cu cea religioasă și devin bază de reflecție filosofică. *Moartea tatălui* este un megapoeem scris în vers alb („*Tatăl* poate exista/ fără lume./ Dar lumea/ nu poate/ exista/ fără *Tatăl*” – *Moartea tatălui*, în *N*), în vreme ce ascensiunea simbolică a mamei este exprimată într-o poezie cu rimă internă, în care simbolul Mamei cerești este adus în structura unei rime rare: „scama/ *Mama*” („unde soarele încă/ empreună cu/ luna,/ unde lumea-i volatila/ și ușoară/

ca *scama...*/ Unde mama-i totuna/ cu *Mama*” – *Elegiile de la Bad Hofgastein* 25, în *N*).

În mod analog, sunt prezente în rimele rare, cu o remarcabilă forță perlocuționară, anumite toposuri simbolice, cu referință la elemente constitutive ale unui peisaj montan, asimilat sufletește în anii copilăriei. În câmpul semantic al naturii, au un regim preferențial *Râul* și *Poiana*, care apar, în *N*, scrise cu inițială majusculă și cu italice, indiciu al atenționării asupra unei/ unor valori simbolice, decurgând dintr-o apreciere modală pozitivă a referentului: „frâu/ *Râu*” („Cum am putea să strângem frâu cu *frâu*/ Spumoșii cai ai undelor amare?/ Să scalzi, ca-n ameteala unui *Râu*./ Pustiul alb în umbră și răcoare?” – *Logica frumosului*, în *N*); „goană/ *Poiană*” („În fine./ după o atât de/ fantastică goană./ ajunge și-aici./ lângă *Pârâu*./ lângă nuci și/ salcâmi, în/ multicolora./ înmiresmata *Poiană*” – *Omul din oglindă* 12, în *N*). Eugen Dorcescu subliniază masculinitatea *Râului*, pus în relație cu *Muntele*, care, ca și *Poiana*, devine personaj mitic, într-un tablou feeric, atemporal („grăuntelui/ *Muntelui*”: „Își separă înșoritele/ coapse./ ce vibrează./ prelung, îndelung./ precum niște sinapse./ spre-a primi, în/ lăcașul *grăuntelui*/ – al ovulului cosmic – / *Râul*, plin de raze și/ nori, *Râul* – lichidul spermatic/ al *Muntelui* – *Omul din oglindă* 14, subintitulat *Râul*, în *N*).

Morfologia rimelor rare favorizează apariția ecartului semantic, generarea unei imagistici sinuoase, a implicitului complicat și fără un sfârșit clar. În funcție de selecția lexemelor care figurează în rime rare, ca și în alte tipuri de rime (v. clasificări semantice și fonetice ale rimelor (Bordeianu 1974, 230-255), clasificarea sintactică a rimelor (Borchin 2017, 109), din paradigme morfologice identice sau diferite, rima, implicit și rima rară, se prezintă în două variante: sincategorială și heterocategorială (Funeriu 1980, 46-50; Comloșan și Borchin 2003, 110). Rima sincategorială se constituie din lexeme care aparțin aceleiași părți de vorbire, în vreme ce rima heterocategorială se alcătuiește din lexeme cu încadrare morfologică diferită. Ambele tipuri sunt reprezentate în opera dorcesciană:

- rima rară sincategorială: „rana/ geana/ Nirvana”: „Cobor tremurător în labirint,/ când răsăritul – sabie de-argint –/ despică zidul cerului. În *rana*/ de-azur însângerat, tresare *geana*/ aceluși ochi de dincolo: *Nirvana*” (*Thanatica oglindă* 4, în *N*); „Paradisul/ abisul”: „Gonesc și acum, gonesc în infinit –/ Cu funii verzi îi fură *Paradisul*./ Lichidul corn, cel mult prea vălurit./ E depărtarea însăși, e *abisul*” (*Amurg*, în *N*);

- rima rară heterocategorială: „prânzim/ Yah Elohim”: „Dincolo de nuci și/ de meri./ ca-ntr-un cosmic chenar./ se desenează grădina, cu/ dovlecei, roșii, ardei și mărar./ Grădina din care culegem, din/ care *prânzim*./ Grădina sădită cu minunile Tale./ *Yah Elohim*” (*Hallelu Yah* 1, în *N*); „Domnu-ntărește pasul fiecărui./ Plăcere-așază-n calea *orișicui*./ Chiar de-ai să cazi, fii sigur: Nu te nărui./ Căci mâna ta se află-n mâna Lui!” (*Psalmul* 37, în *B*); „nu/ Tu”: „Mi se pare credibil sau *nu*,/ dar singura absență concretă a/ zilei ești *Tu*” (2000, 7 în *N*); „Părinte/ înainte”: „Ia-Ți ochii de pe ființa mea, *Părinte*./ Ca să respir și eu, ca tot ce-i viu./ Vai, măreția Ta nu se dezmente!/ Răgaz dă-mi doar o clipă, înainte/ De a mă duce, ca să nu mai fiu...” (*Psalmul* 39, în *B*) etc.

Rimele rare sincategoriale nu sunt deloc lipsite de expresivitate, după cum s-a afirmat adeseori în cercetările fenomenului rimic⁷. De exemplu, rafinamentul liric este

7. „Multe lucrări teoretice de prozodie au atras atenția asupra faptului că poezia autentică manifestă tendința de evitare a rimelor sincategoriale, tendință pe baza căreia s-a instaurat crezul că rimele heterocategoriale ar fi mai valoroase din punct de vedere estetic” (Funeriu 1980, 47).

de necontestat în situațiile în care rimează, de-a dreptul spectaculos, două substantive proprii: „Ierusalim/ Havel Havalim”: „Așa grăit-a vechiul *Qoheleth*,/ Fiul lui David, regele poet,/ El însuși rege în *Ierusalim*./ Așa grăit-a: **Havel Havalim!**” (*Ecclesiastul* în *B*); „Ha’adham/ Miriam”: „Sunt singur ca-n deșert în plină stradă./ Sunt omul de cenușă. *Ha’ adham!*/ Calc pe obrazul bieteii *Miriam*/ Desfigurat de lepră și zăpadă” (*Cronică 23*, în *N*). Totuși, în lirica dorcesciană predomină rimele rare heterocategoriale, în care substantivului propriu i se asociază unități din clase lexico-gramaticale diferite, cu sensuri îndepărtate, compatibilizabile însă:

- adjectiv propriu-zis: „măiestre/ Maestre”: „În țara cu feți-frumoși, cosânzene, cu/ zgriptori și păsări măiestre,/ scriitorului – când ajunge bătrân și sărac –/ i se spune: « Maestre! »” (*2000*, 5, în *N*);
- adjectiv pronominal: „Dumnezeu/ meu”: „Pe Domnul L-am strigat. Și Dumnezeu/ A auzit din ceruri glasul meu” (*Psalmul 18*, în *B*);
- adjectiv de proveniență participială: „Împărat/ înarmat”: „Căci cine este oare al slavei Împărat?/ E Cel Etern. E Domnul oștirii, înarmat” (*Psalmul 24*, în *B*);
- pronume: „El/ cel”: „Și tatăl meu, și mama mă părăsesc. Dar *El*/ Din tină mă culege./ Arată-mi, Doamne, calea. Ferește-mă de *cel*/ Deprins la fărdelege” (*Psalmul 27*, în *B*);
- verb: „alege/ Lege”: „Atât să știți: că Domnul Își alege/ Pe-aceia care-L teme. Pe *acel*/ Ce strigă cu nădejde către El./ Deci, viețuiți în dragoste și Lege!” (*Psalmul 4* în *B*);
- adverb: „greu/ Dumnezeu”: „Deci, orișicât le-ar fi acum de *greu*,/ Cei drepti să nu se-nnegeure-n mâhnire:/ Eu știu că parte au de fericire/ Doar cei care se tem de *Dumnezeu*” (*Ecclesiastul* în *B*) etc.

După cum lesne se poate observa din modul în care am evidențiat natura semiotică a rimelor rare din lirica dorcesciană, am avut întotdeauna în vedere implicarea totală a lexemelor/ grupului de lexeme, indiferent de statutul lor morfologic, în construcția rimică, evidențind chiar și modificările de sens datorate extensiilor simbolice, care se deslușesc doar prin inferențe, în ansambluri contextuale din ce în ce mai ample, cuprinzând, adeseori, întregi poezii, sau raportându-se la „arhi-teme”, ce structurează cicluri vaste, poate chiar volume (v. „eu-Dumnezeu”, „eu-Orfeu”, „eu-Arheu” ș.u.):

„Implicarea cuvântului ca întreg în rimă este foarte importantă, deoarece, dincolo de identitățile fonice, rima face posibile relații semantice între cuvintele legate în înlănțuirea ei și creează contextual legături semantice suplimentare, care nu numai că dau versurilor o coeziune excepțională, dar prilejuiesc realizarea unor efecte semantice, care îmbogățesc conținutul enunțului” (Comloșan și Borchin 2003, II, 111).

Aderând la aceeași teză, lansată de R. Jakobson, de I. Lotman și susținută de o generație întreagă de specialiști în poetică, semiotică și stilistică, Olimpia Berca, în *Dicționarul istoric de rime*, vorbește nu numai despre rime, ci, mai cu seamă, despre cuvintele-rime identificate în operele a 32 de poeți români, de la Dosoftei și până la

Arghezi, observând, din multiple unghiuri, complexitatea fenomenului rimic, pe care îl consideră „expresia unei relații bilaterale, ce se realizează în planul fonologic prin recurența unor segmente echivalente din finalul versurilor, iar în planul lexical și gramatical, prin afinități semantice și tendință de sintagmatizare” (Berca 1983, 7).

Această sintagmatizare a unor lexeme între care există un proeminent ecart semantic surprinde adeseori în poezia dorcesciană. În special în rimele rare de tip heterocategorial, caracterizate nu doar de diferențe de ordin morfologic, ci și semantic, figurează cuvinte a căror armonie sonoră este în flagrant contrast cu distanța dintre pletorele lor semantice. Paradoxal, în măsura în care cuvintele-rimă se atrag, pornind de la identitățile fonice, ele se și îndepărtează, salvându-și, tocmai prin fixarea în ordinea sintagmatică a poeziei, și identitatea primară, astfel încât relaționarea lor să pară și mai bizară, iar efectul de șoc să fie și mai puternic. Dubla semnificare menține tensiunea lirică din cuplul rimic, unde pendularea între denotație și conotație are o amplitudine variabilă, revenindu-i elementului ce intră în relație cu substantivul propriu, în timp ce acesta din urmă rămâne în parametrii unui simbol universal:

- „caduca/ Sfântul Luca”: „Astfel, va dispărea, pe veci, *caduca*/ Făptură care-am fost și nu mai sunt:/ În volbura amnezicului prund,/ Sub umbra Catedralei *Sfântul Luca*” (*El hombre de cenizas* în *N*);
- „Tale/ infernale”: „Pe-aceștia-i ții la umbra feței *Tale*/ Și-n cortul Tău divin i-adăpostești/ De toate uneltirile lumești,/ De limbile-otrăvite, *infernale*” (*Psalmul 31*, în *B*);
- „ateu/ Dumnezeu”: „Se laudă. Declară că-i *ateu*,/ Zicând: Nu pedepsește *Dumnezeu!*” (*Psalmul 14*, în *B*).

Procesul de metaforizare/ simbolizare al construcțiilor rimice este condiționat de asemănările/identitățile fonice dintre cuvintele atrase în rime rare. Asemenea construcții, oricât de firești ar părea, nu sunt deloc spontane. Figura instituită în poziție de rimă este mai întâi sonoră și apoi, în funcție de posibilitățile oferite de vocabular – inclusiv de un vocabular al culturii – , creația poetică devine din ce în ce mai complexă. Am identificat în opera dorcesciană o construcție metapoetică, demonstrând conștientizarea de către autor a ponderii rimei rare în conturarea universului său specific, cu extensiuni și intensiuni determinate de profilul spiritual al unui „poeta doctus”: „Yah Elohim/ sopherim/ călătorim/ Ierusalim/ Ierusalim/ to dream”:

„îngână rime dulci precum
béni sois-Tu Yah Elohim
 noi eremitici *sopherim*
the happy few călătorim
 către-un celest *Ierusalim*
 către-un sublim *Ierusalim*
 acceptă-ne *to sleep to dream*”
 (*cântec miezonoptic*, în *Drumul spre Tenerife*, în *N*).

Această frază muzicală, desprinsă parcă dintr-o simfonie psaltică, se folosește de rimă la modul cel mai bulversant cu putință. Poetul, „îngânând rime dulci”, trece de la o

limbă la alta, de la o categorie lexico-gramaticală la alta, de la un ritm la altul, pentru a-și trasa și decupa, prin conexiunile textuale stabilite de rime masculine, domeniul propriu, înalt și sacralizat prin aspirații, de existență întru Existență. Acest ultim citat este ideal pentru concluzia ce se desprinde din studiul nostru: Eugen Dorcescu mănuieste artistic rimele rare, cu inteligență ideologică și estetică, văzând în ele, ca și în alte componente ale creației, o zonă propice căutării și al întâlnirii cu sinele, un factor propulsant al operei, de mare forță coezivă. Unitatea ideatică și de expresie a creației dorcesciene este ea însăși simbolizată în complexa figură rimică, întemeiată pe autodefinire și pe mărturisirea unei perspective creatoare orientate vertical, spre eternul Creator suprem.

Referințe bibliografice

- Berca, Olimpia. 1976. *Poetici românești*. Timișoara: Ed. Facla.
- Berca, Olimpia. 1983. *Dicționar istoric de rime*. București: EȘE.
- *** *Ce este literatura? Școala formală rusă*. 1983. București: Ed. Univers.
- Borchin, Mirela-Ioana (coord.). 2017. *Despre Eugen Dorcescu. Volum omagial 75*. Timișoara: Ed. Mirton.
- Borchin, Mirela-Ioana. 2015. *Eugen Dorcescu sau vocația vectorială a Nirvanei, în Eugen Dorcescu, Nirvana. Cea mai frumoasă poezie*. Timișoara: Ed. Eurostampa, p. 459 – 608.
- Borchin, Mirela-Ioana. 2017. *Primăvara elegiei*. Timișoara: Ed. Mirton.
- Bordeianu, Mihai. 1974. *Versificația românească*. Iași: Ed. Junimea.
- Comloșan, Doina, Borchin, Mirela. 2003. *Dicționar de comunicare (lingvistică și literară)*. vol. II. Timișoara: Ed. Excelsior Art.
- Dinu, Mihai. 1986. *Ritm și rimă în poezia românească*. București: Ed. Cartea Românească.
- Foață, Maria. 2000. *Duel/tul celor două muze*. Timișoara: Ed. Brumar.
- Foață, Maria, 2018. *În căutarea retoricii pierdute*. Timișoara: EUVT.
- Funeriu, I. 1980. *Versificația românească*. Timișoara: Ed. Facla.
- Mihăilă, Ecaterina. 1995. *Textul poetic. Perspectivă teoretică și modele generative*. București: Ed. Eminescu.
- Mihăilă, Ecaterina. 2001. *Limbaul poeziei românești neomodernă*. București: Ed. Eminescu.
- Parpală-Afana, Emilia. 1994. *Poezia semiotică (Promoția '80)*. Craiova: Ed. Sitech.
- Robayna, Andrés Sánchez, 2017, *Prezența lui Eugen Dorcescu, în Mirela-Ioana Borchin (coord.). 2017. Despre Eugen Dorcescu. Volum omagial 75*. Timișoara: Ed. Mirton, p. 97-98.